

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-35-5

УДК 366.02:339.13(477)

Лойко Д.М.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри теоретичної та прикладної економіки
Чернігівського національного технологічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2443-2719>
E-mail: Loyko_d@i.ua

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СПОЖИВЧОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ

Статтю присвячено дослідженню структурних зрушень у споживчому секторі економіки України в умовах розвитку циркулярної економіки. У споживчому секторі економіки утворюється 45,31% ВВП країни, тому він є вагомим. Для дослідження темпів змін у споживчому секторі вибрано домогосподарства України. Найбільш вагомою статтею витрат домогосподарств України є продукти харчування, питома вага яких становила у 2018 р. 47,7% від загальних сукупних витрат домогосподарств. Відзначено значне зростання окремих товарів тривалого користування у домогосподарствах України. Проведено порівняльний аналіз структури споживчих витрат домогосподарств України та Чехії. Проаналізовано динаміку утворення та поводження з відходами на території України за період 2010–2017 рр.

Ключові слова: Україна, споживчий сектор, циркулярна економіка, домогосподарства, структура споживання, динаміка, зміни, перспективи розвитку.

Лойко Д.Н. АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ЦИРКУЛЯРНОЙ ЭКОНОМИКИ

Статья посвящена исследованию структурных изменений в потребительском секторе экономики Украины в условиях развития циркулярной экономики. В потребительском секторе экономики образуется 45,31% ВВП страны, поэтому он является весомым. Для исследования темпов изменений в потребительском секторе выбраны домохозяйства Украины. Наиболее весомой статьёй расходов домохозяйств Украины являются продукты питания, удельный вес которых составил в 2018г. 47,7% от общих совокупных расходов домохозяйств. Отмечен значительный рост отдельных товаров длительного пользования в домохозяйствах Украины. Проведен сравнительный анализ структуры потребительских расходов домохозяйств Украины и Чехии. Проанализирована динамика образования и обращения с отходами на территории Украины за период 2010–2017 гг.

Ключевые слова: Украина, потребительский сектор, циркулярная экономика, домохозяйства, структура потребления, динамика, изменения, перспективы развития.

Loiko Daria. ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF THE CONSUMER SECTOR OF ECONOMY OF UKRAINE UNDER CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF CIRCULAR ECONOMY

The purpose of the article is to identify the main changes and structural changes in the consumer sector of the Ukrainian economy in the conditions of development of the circular economy. In the consumer sector, 45.31% of the country's GDP is formed, so it is significant. The transition from the traditional model of economy, whose motto is "to produce, produce, consume and throw out" to a circular economy based on the 3R principle: reduce, reuse, recycle, in Ukraine is slow. The issue of rational consumption and resource efficiency is increasingly attracting the attention of both scientists and businessmen. Ukraine's households were selected to study the pace of change in the consumer sector. The most significant item of household expenditures in Ukraine is food, whose share in 2018 amounted to 47.7% of total household expenditures. Significant growth of some durable goods in Ukrainian households was noted. The second largest item in the structure of expenditures is the item "non-food products and services", which in 2018 amounted to 40.9% of the total household consumption expenditure. A comparative analysis of the structure of consumer spending of households in Ukraine and the Czech Republic is conducted. The dynamics of waste generation and management in the territory of Ukraine for the period 2010-2017 is analyzed. It is concluded that the households of Ukraine are not the most polluting factor of the environment. The share of household waste is very small, accounting for only 1.6% of total waste generated in 2017. With the development of a circular economy, a different approach to waste management in households in Ukraine needs to be implemented. It is advisable to introduce a separate collection of garbage more widely, which will make it possible to recycle waste. A comparative analysis of the cost structure of households in Ukraine and European countries provides an opportunity to adjust consumption volumes and forecast waste generation. The forecast of household waste generation will enable the development of modern environmentally friendly means of their disposal.

Keywords: Ukraine, consumer sector, circular economy, households, consumption structure, dynamics, changes, development prospects.

Постановка проблеми. Формула лінійної моделі економіки, старт якої дала Друга промислова революція, – «видобувати, виробляти, споживати і викидати» [1]. У сучасній економіці під час виробництва будь-якої продукції потрібно враховувати постійно зростаючі споживацький попит та рівень вимог до продукції, з одного боку, й обмеженість та скорочення ресурсної бази – з іншого. Це викликає потребу як змін технологій виробництва продукції, наприклад розроблення та впровадження безвідходних технологій, технологій із переробки вже накопичених відходів та ін., так і впровадження розумної поведінки споживачів. Епоха кастомізації, основою якої було

нарощування споживання, змінюється на епоху циркулярної економіки. Ідея циркулярної економіки не є новою для світової економіки, проте необхідність запровадження її у життя людства зростає з кожним роком. Це підтверджується і дослідженнями, які було проведено на вимогу Римського клубу та присвячено висвітленню переваг циркулярної економіки на сучасному етапі розвитку суспільства [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях зарубіжних та вітчизняних учених значна увага приділена питанням аналізу сучасного стану економіки України та, зокрема, аналізу розвитку окремих складників споживчого сектору.

Праці вчених С. Близнюк, М. Євтушенко, Т. Черниченко, Л. Чиркової та ін. присвячено дослідженню питань управління споживчим ринком. Питання процесів забезпечення внутрішнього ринку товарів та послуг розглядалися у працях небагатьох учених, зокрема: О.В. Грабельської, А.С. Капліної, Г.В. Козаченко, Н.Т. Малої, Л.Г. Мельник, В.С. Пономаренко, О.І. Пушкар, М.О. Кизима, Н.Ю. Мардус, О.С. Ралко, Г.Г. Савінової, І.В. Тюхи, А.В. Черних та ін. Питанням розвитку циркулярної економіки присвячено обмежену кількість праць. Ураховуючи роботи вчених, які присвячені дослідженням сучасного стану та перспективам розвитку економіки України в умовах глобалізаційних викликів, доцільно провести аналіз розвитку споживчого сектору економіки України у розрізі сучасної тенденції розвитку світової економіки як циркулярної.

Мета дослідження полягає у виявленні основних змін та структурних зрушень у споживчому секторі економіки України в умовах розвитку циркулярної економіки.

Вклад матеріалу дослідження та його основні результати. Споживчий сектор економіки України характеризується як різноманітним складом потреб, які він задовольняє, так і широким колом підприємств та організацій різних видів діяльності, які забезпечують населення всіма необхідними товарами та послугами. До споживчих потреб населення країни можна віднести як матеріальну забезпеченість продовольчими та непродовольчими товарами, так і нематеріальну забезпеченість різними видами послуг: правовими, медичними, освітніми, соціокультурними, консультативними та ін. Організації та підприємства, які забезпечують задоволення потреб населення, відносяться до різних видів діяльності: промисловості, сільського господарства, харчової, легкої, медичної, фармацевтичної, освітньої, фінансової та ін. Учені констатують зростаючі обсяги споживання товарів та послуг у всьому світі. У різних країнах темпи зростання обсягів споживання різні. Доцільно зауважити, що зростання обсягів споживання товарів та послуг вимагає й зростання обсягів використання ресурсів і зростання обсягів накопичення різних видів відходів. Питання раціонального споживання та ощадливого використання ресурсів усе більше привертає увагу як учених, так і бізнесменів. Тому сучасний перехід від традиційної до циркулярної економіки є необхідним

із погляду забезпечення комфортного існування як сучасного покоління людей, так і наступних поколінь. Необхідність переходу до циркулярної економіки підтверджена вченими. Серед 17 цілей сталого розвитку, які було затверджено Генеральною Асамблеєю ООН [3], виділено як окрему ціль «відповідальне споживання та виробництво». Реалізація цієї цілі передбачає ефективне управління спільними природними ресурсами, зокрема ощадливе використання питної води, зокрема пріоритетів щодо утилізації відходів та поводження із забруднюючими навколишнє середовище речовинами.

Концепція циркулярної економіки базується на принципі 3R: reduce, reuse, recycle – скорочення споживання, повторне використання, переробка. Перевагами моделі циркулярної економіки є використання технологій замкненого циклу, оптимізація утилізації відходів, зменшення негативного впливу на довкілля, раціональне споживання. Концепція циркулярної економіки стала стратегічною концепцією для планування розвитку США, європейських країн, Японії, Південної Кореї та КНР. Україна приєднується до цієї концепції розвитку. В Україні, за даними статистики, за 2018 р. 17,51% ВВП створюється у промисловому секторі, а 45,31% – у споживчому секторі (табл. 1).

Питома вага ВВП, який створено у споживчому секторі економіки, дає змогу зробити висновок, що споживчий сектор економіки є досить вагомим під час формування ВВП країни. Треба зауважити, що питома вага ВВП, створеного у споживчому секторі економіки за період 2014–2018 рр., знизилася на 6,71%, а питома вага ВВП, створеного у промисловому секторі, зросла тільки на 1,74%. Те, що значна питома вага ВВП, створена не у промисловому секторі, для умов циркулярної економіки є позитивною тенденцією. У Китаї, наприклад, 47% ВВП створюється у промисловому секторі економіки, а за обсягами виробництва та споживання енергії він посідає перше місце у світі [5]. Проте доцільно ще проаналізувати динаміку накопичення та поводження з відходами у вітчизняній економіці.

Для дослідження темпів змін у споживчому секторі було вибрано домогосподарства України. За результатами проведеного аналізу структури витрат домогосподарств України можна простежити зміни, які відбуваються у структурі споживання, за вибраний для дослідження період (табл. 2).

Таблиця 1

Динаміка обсягу ВВП економіки України за період 2014–2018 рр., млн грн

Назва показника	Роки					Відхилення даних 2018 від 2014, %
	2014	2015	2016	2017	2018	
Валовий внутрішній продукт, усього	1 586 915	1988544	2385367	2 983 882	3 558 706	Збільшилося у 2,24 рази
Промисловість, разом	273170	331833	423121	537037	623120	Збільшилося у 2,28 рази
Питома вага ВВП, створеного у промисловості у загальному обсягу ВВП, %	17,21	16,69	17,74	17,99	17,51	1,74
Обсяг ВВП, створеного у споживчому секторі економіки України, разом	770725	922426	1067573	1354496	1612337	Збільшилося у 2,09 рази
Питома вага ВВП, створеного у споживчому секторі економіки, у загальному обсягу ВВП, %	48,57	46,39	44,76	45,39	45,31	- 6,71

Примітка: офіційні дані за 2014–2018 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

Джерело: складено автором за даними [4]

Таблиця 2

Динаміка структури витрат домогосподарств України за період 2010–2018 рр.

Показник	Роки									Відхилення даних 2018 від 2010, %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Сукупні витрати в середньому на місяць на одне домогосподарство, грн	3073,3	3458,0	3592,1	3820,3	4048,9	4952,0	5720,4	5576,5	8308,6	Збільшилися у 2,70 рази
Споживчі сукупні витрати, %, у тому числі:	89,9	90,1	90,8	90,2	91,6	92,9	93,2	92,9	93,0	3,45
– продукти харчування	51,6	51,3	50,1	50,1	51,9	52,6	49,8	47,9	47,7	-7,56
– алкогольні напої, тютюнові вироби	3,4	3,4	3,5	3,5	3,4	3,1	2,9	3,1	3,4	–
– непродовольчі товари і послуги, %, у тому числі:	34,9	35,4	37,2	36,6	36,3	36,5	40,5	41,9	40,9	17,19
– житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	9,2	9,6	9,9	9,5	9,4	11,7	16,0	17,0	15,2	65,21
– предмети домашнього вжитку	2,3	2,2	2,3	2,3	2,3	2,0	1,7	2,0	2,1	- 8,69
– одяг та взуття	6,0	5,7	6,1	5,9	6,0	5,7	5,6	5,5	5,4	- 10,0
– охорона здоров'я	3,2	3,2	3,4	3,4	3,6	3,7	4,2	3,8	4,0	25,0
– транспорт	3,7	4,0	4,3	4,3	4,3	3,7	3,6	3,7	3,7	–
– зв'язок	2,7	2,6	2,8	2,8	2,8	2,4	2,3	2,4	2,6	- 3,70
– освіта	1,3	1,3	1,3	1,2	1,1	1,1	1,0	1,1	1,0	- 23,07
– відпочинок і культура	1,8	1,9	2,0	2,1	1,8	1,5	1,4	1,6	1,8	–
– ресторани та готелі	2,4	2,5	2,5	2,5	2,3	2,0	2,2	2,3	2,4	–
– різні товари і послуги	2,3	2,4	2,6	2,6	2,7	2,7	2,5	2,5	2,7	17,39
Неспоживчі сукупні витрати, %	10,1	9,9	9,2	9,8	8,4	7,1	6,8	7,1	8,0	- 20,79

Примітка: офіційні дані за 2014–2018 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

Джерело: складено автором за даними [4]

Результати аналізу динаміки структури витрат домогосподарств за період 2010–2018 рр. такі. Сукупні витрати в середньому на місяць на одне домогосподарство зросли за досліджуваний період у 2,7 рази. Майже всі витрати домогосподарств (за даними 2018 р. 93,0%) є споживчими витратами, які мають тенденцію до зростання. За такого високого рівня витрат на споживання домогосподарства України майже не мають накопиченого капіталу, навіть якщо вважати, що залишок витрат у 7% домогосподарства витрачають на заощадження. Аналіз структури витрат домогосподарств дає змогу зробити такі висновки: продукти харчування є найбільш вагомою статтею витрат, яка становила у 2018 р. 47,7% у загальному обсязі споживчих витрат домогосподарств; друге місце за вагомістю у структурі витрат займає стаття «непродовольчі товари і послуги», яка становила у 2018 р. 40,9% у загальному обсязі споживчих витрат домогосподарств. Треба зауважити, що під час розгорнутого аналізу цієї статті відзначено, що найбільший рівень зростання витрат відбувся за статтею «житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива», рівень якої зріс за досліджуваний період на 65,21%. На одяг та взуття домогосподарства стали витрачати на 10,0% менше, на предмети домашнього вжитку – на 8,69 % менше. Аналізуючи статтю «предмети домашнього вжитку», потрібно додати аналіз наявності у домогосподарств предметів тривалого користування (табл. 3).

За проведенням аналізом динаміки наявності у домогосподарств окремих товарів тривалого користування можна зробити висновки, що кількість таких товарів значно збільшилася. Це свідчить як про зростання рівня добробуту життя населення, так і про збільшення обсягів утилізації різних побутових та електронних приладів, термін використання яких завершився. Потрібно зауважити, що за дослідженнями вчених, незважаючи на зростання обсягів товарів тривалого користування у домогосподарствах України, рівень бідності населення, зокрема працюючого населення, за період 2014–2018 рр. залишається вищим, аніж у докризовий період [6].

Доцільно порівняти структуру витрат домогосподарств України та іншої європейської країни, наприклад Чехії (табл. 4).

За результатами проведеного порівняльного аналізу структури споживання у домогосподарствах України та Чехії можна зробити такі висновки. Найбільше відхилення у структурі витрат має стаття «продукти харчування та безалкогольні напої», за якою українці витрачають на 27,8% більше своїх доходів, аніж чехи. Домогосподарства України витрачають більше на алкогольні напої і тютюн на 0,5%, на одяг та взуття – на 0,3%, на охорону здоров'я – на 1,4%, на освіту – на 0,5% більше, ніж домогосподарства Чехії. Проте домогосподарства Чехії витрачають більше на житло, електроенергію та газ на 5,6%, на побутову техніку та ремонт – на 4,0%, на транспорт – на 7,3%, на зв'язок – на 1,5%,

Таблиця 3

**Наявність у домогосподарствах окремих товарів тривалого користування
(у середньому на 100 домогосподарств, штук)**

Назва предметів тривалого користування	2010	2018	Відхилення даних 2018 від 2010, %
Телевізори	110	116	5,45
Персональні комп'ютери	25	37	48,0
Холодильники і морозилки	109	124	13,76
Мікрохвильові печі	33	54	63,64
Пральні машини	85	91	7,06
Електропилососи	75	81	8,0
Кондиціонери	5	12	Збільшилося у 2,4 рази
Автомобілі	21	25	19,05
Мобільні телефони	167	203	21,56
Ноутбуки	6	35	Збільшилося у 5,83 рази

Примітка: офіційні дані за 2018 р. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

Джерело: складено автором за даними [4]

Таблиця 4

Результати порівняльного аналізу статей витрат домогосподарств України та Чехії за 2018 рр., %

Статті витрат	Домогосподарства України	Домогосподарства Чехії	Абсолютне відхилення показників Україна/Чехія, + -
Продукти харчування та безалкогольні напої	47,7	19,9	27,8
Алкогольні напої, тютюн	3,4	2,9	0,5
Одяг та взуття	5,4	5,1	0,3
Житло, вода, електроенергія, газ	15,2	20,8	- 5,6
Побутова техніка та ремонт	2,1	6,1	- 4,0
Охорона здоров'я	4,0	2,6	1,4
Транспорт	3,7	11,0	- 7,3
Зв'язок	2,6	4,1	- 1,5
Освіта	1,0	0,5	0,5
Відпочинок і культура	1,8	9,5	- 7,7
Ресторани і готелі	2,4	5,7	- 3,3
Різні товари і послуги	2,7	12,1	- 9,4

Джерело: складено автором за даними [4; 7]

Таблиця 5

Динаміка утворення та поводження з відходами на території України за період 2010–2017 рр.

Показник	2010	2011	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	Відносне відхилення даних 2017 від даних 2010, %
Утворено відходів, тис т	422549,9	443795,5	446716,9	445262,1	350000,4	312267,6	295870,1	366054,0	-13,37
Обсяг зібраних отриманих відходів від домогосподарств, 1000 т/рік	6367,7	4712,4	7537,9	8409,6	6314,3	6053,3	6346,5	5858,0	- 8,00
Питома вага отриманих відходів від домогосподарств у загальній кількості утворених, %	1,51	1,06	1,69	1,89	1,80	1,94	2,15	1,60	5,96
Утилізовано, тис т	145710,7	153687,4	143453,5	147177,9	109280,1	92463,7	84630,3	100056,3	- 31,33
Питома вага утилізованих відходів у загальній кількості утворених, %	34,48	34,63	31,83	32,11	31,22	29,61	28,60	27,33	-20,73

Примітка: офіційні дані за 2014–2017 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

Джерело: складено автором за даними [4]

на відпочинок і культуру – на 7,7%, на ресторани і готелі – на 3,3%, на різні товари і послуги – на 9,4%, ніж українські домогосподарства. На продукти харчування та забезпечення житлом, водою та електроенергією українські домогосподарства витратили у 2018 р. 62,9% від сукупних споживчих витрат, а чеські домогосподарства – 40,7%. Таким чином, можна зробити висновок, що українські домогосподарства витрачають більше ресурсів на забезпечення базових потреб своїх сімей.

За проведеним аналізом динаміки утворення та поводження з відходами на території України за період 2010–2017 рр. зроблено такі висновки (табл. 5). Обсяги утворених відходів на території України за досліджуваний період скоротилися на 13,37%, що з погляду циркулярної економіки можна вважати позитивною тенденцією. Проте потрібно зауважити, що зменшення обсягів почалося з 2014 р., обсяги утворених відходів у 2014 р. на 21,39 % менше, ніж обсяги утворених відходів у 2013 р.

Можна припустити, що таке значне скорочення утворення відходів у 2014 р. відбулося за рахунок відсутності даних з анексованої території Криму. Обсяг зібраних отриманих відходів від домогосподарств України зменшився за період 2010–2017 рр. на 8,00%. Питома вага відходів, отриманих від домогосподарств, дуже незначна і становила у 2017 р. тільки 1,6% від загального обсягу утворених відходів. Таким чином, можна зробити висновок, що домогосподарства України не є найбільш забруднюючим чинником навколишнього середовища. Аналіз динаміки обсягів утилізації утворених відходів показав, що обсяги утилізації знизилися за період 2010–2017 рр. на 31,33%. Це є негативною тенденцією.

Висновки. За умов розвитку циркулярної економіки потрібно впроваджувати інший підхід до поводження з відходами у домогосподарствах України. Доцільно більш широко впроваджувати роздільний збір сміття, що стимулюватиме розвиток технологій повторної переробки відходів. Порівняльний аналіз структури витрат домогосподарств України та європейських країн як постійний моніторинг надав би можливість скорегувати обсяги споживання, спрогнозувати обсяги утворення відходів та розробити сучасні екологічно безпечні засоби їх утилізації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Що таке циркулярна економіка? URL: <https://biggggidea.com/practices/1567/> (дата звернення: 26.08.2019).
2. Циркулярна економіка та переваги для суспільства. Звіт про дослідження на вимогу Римського клубу за підтримки Фонду MAVA. URL: <http://www.clubofrome.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/The-Circular-Economy-CoR-UA-2.pdf> (дата звернення: 29.08.2019).
3. Вебсайт ООН. Цілі в галузі сталого розвитку. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/> (дата звернення: 29.08.2019).
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 29.08.2019).
5. Хоменко О.В. Циркулярна економіка – основа сталого розвитку КНР. URL: <http://sinologist.com.ua/homenko-o-v-tsyrukulyarna-ekonomika-osnova-stalogo-rozvytku-knr/> (дата звернення: 30.08.2019).
6. Рамський А.Ю., Лойко В.В. Проблема бідності працюючого населення в Україні. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2018. № 4(52). С. 78–85.
7. Чеський статистичний уряд. Статистична інформація. URL: https://www.czso.cz/csu/czso/zivotni_uroven_spotreba_domacnosti_prace (дата звернення: 29.08.2019).

REFERENCES:

1. Scho take tsyrkuliarna ekonomika? [What is a circular economy?] URL: <https://biggggidea.com/practices/1567/> (accessed 26 August 2019). [in Ukrainian]
2. Circular Economy and Benefits for Society. Research Report at the request of the Roman Club with the support of the MAVA Foundation. URL: <http://www.clubofrome.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/The-Circular-Economy-CoR-UA-2.pdf> (accessed 29 August 2019).
3. UN website. Sustainable Development Goals. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/> (accessed 29 August 2019).
4. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Statystychna informatsiia [Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Statistical information]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 29 August 2019). [in Ukrainian]
5. Khomenko O.V. (2019). Tsyrukuliarna ekonomika – osnova staloho rozvytku KNR. [The circular economy is the basis for the sustainable development of the PRC]. URL: <http://sinologist.com.ua/homenko-o-v-tsyrukulyarna-ekonomika-osnova-stalogo-rozvytku-knr/> (accessed 30 August 2019).
6. Ramsky A.Yu., Loiko V.V. (2018). Problema bidnosti pratsiuuchoho naselennia v Ukraini [The problem of poverty of the working population in Ukraine]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*, 4(52), 78–85. [in Ukrainian]

*Стаття надійшла до редакції 02.09.2019.
The article was received 02 September 2019.*